

De Toorts

Die lome zomer

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 107

Juni 2019

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. IVN, Instituut voor Natuur-educatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Bestuur

Wim Swinkels (voorzitter, telefoon 06.52788835), Petra Bürmann (secretaris), Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie), Martin Ettema (algemeen bestuurslid).

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.penningmeester@gmail.com;
ivnzk.secretariaat@gmail.com

Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Lid of donateur

IVN-leden zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15. Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland.

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com

Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023.5288577,
ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies Cor Vlot, 06.51397597, cor@corvlot.nl

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06.31305324,
ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)

Excursieplanner Miranda Bosse, mbosse@live.nl

Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023.5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Lezingen Carla Kleinpaste, 06.52535343, ivnzk.lezingen@gmail.com

Mediacontacten Eliza Werthenbach, ivnzk.publiciteit@gmail.com

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen,
023.5450082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239,
ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverzwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023.5636888,
jwmschalkwijk@gmail.com

Toorts Jany van Dijk, ivnzk.toorts@gmail.com, 06.55705935

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789,
terpstra.hennie@gmail.com

Verreijkers voor excursies Ok Overbeek, 06.31305324

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Van de redactie	3
De kleine gootkruiper	3
Van het bestuur	4
Stokpaardje in de Houttijd	4
Zandbijen - bijen in het zand	5
Habonde's kruidenhoek	6
Dierengedrag in de hitte	7
Mens, wat een hitte!	8
Dobberen op het Vogelmeer	9
Straatje om met Marisca	10
Algen, wieren en bacteriën	11
Regionale Vogeldag	12
Voedseltechnologie in de ruimtevaart	13
Oeverzwaluwen werkgroep	14
Activiteitenprogramma	15
Puzzel	15

Foto: Jan-Willem Doornenbal

Colofon de Toorts

Redactie: Femke van den Berg, Cas Botman, Jany van Dijk en Margo Slot.

Bijdragen van: Berna van Baarsen, Marisca van der Eem, Mariëlle Geritsen, Marc Heppener, Wim Swinkels.

Foto voorkant: Marry van der Geest

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk.

De volgende Toorts verschijnt in oktober 2019. Kopij graag uiterlijk 1 september 2019 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Een Toortsnummer dat gaat over de zomer, dat was het idee van de redactie. Een nummer over zinderende hitte overdag en zwoele warmte 's avonds. Over nachtvlinders en fladderende vleermuizen boven je hoofd als je stilletjes buiten blijft zitten omdat je nog niet naar bed wil. Over loom achterover hangen op een bankje in het bos of lekker luierend likken aan een ijsje op het strand. Maar ook een nummer dat gaat over de belevenissen van dier en plant tijdens hete dagen. Of wat er gebeurt met zee- en zoet water als de temperatuur stijgt. En wat doet zomerse warmte met een mens? De redactie denkt dat het is gelukt om dat zomergevoel over te brengen.

In deze Toorts ook aandacht voor voedseltechnologie, het keuzeonderwerp van de winnaar van de Toorts puzzel, Hans Moolenaar. Wie wint de volgende puzzel? Blijf je oplossingen sturen! Verder kijken we nog even terug naar de Regionale Vogeldag. En Marisca schreef twee sprookjes, met stof tot nadenken.

Zo is er opnieuw een Toorts gemaakt met een gevarieerd aantal artikelen, waar de lezer leuke weetjes vindt en mag mee dromen. Want deze weken blijft het bij dromen. Als ik dit schrijf is het eind mei en buiten is het nog bar frisjes. Toch groeit en bloeit er gewoon van alles door, vliegen vogeltjes uit en bereidt de natuur zich voor op wat komen gaat. Op een lange, prachtige, mooie en vooral lome zomer.

Ik wens je veel leesplezier!

Namens de redactie,
Jany van Dijk

Sabelsprinkhaan. Foto: Wim Lutgerink

DE KLEINE GOOTKRUIPER

Een sprookjesachtig wezen...

Dit beestje is een van de vele kruipersoorten die met uitroeien wordt bedreigd. Het is maar 2 centimeter lang en wordt af en toe nog gezien in steden en dorpen waar nog bomen langs de weg staan. Omdat het gebruik van kunststofbomen zo is toegenomen de laatste jaren, is er voor dit diertje bijna geen mogelijkheid meer van bestaan.

Het moederdier legt haar eitjes in afgevalen takjes en stukjes schors van straatbomen, ieder eitje op een eigen stuk. De uitgekomen kever, de kruipers behoren tot de kevers maar lijken er totaal niet op, neemt in zijn lijf het natuurlijke afval op als een soort skelet en het ligt aan het materiaal hoeveel poten zich ontwikkelen. Wel hebben alle kleine gootkruipers twee samengestelde ogen en feestelijk versierde reuksprieten.

Omdat zij het liefst uit de wind leven op plekken met zon en schaduw, voelen zij zich het beste thuis in de goten van straten in stad en dorp. Zij leven van alles wat voor hun bek komt.

Maar leven in de goot is gevaarlijk en velen sterven de dood door in- en uitparkeerende auto's. Nieuwe generaties weten nu dat zij tussen de groeven van de stenen moeten lopen als zij een trilling onder zich voelen. Hopelijk lukt het de laatste generatie door die aanpassing te overleven.

Tekst en tekening: Marisca van der Eem

Afscheid van een redactielid

Ons zeer gewaardeerde redactielid Esther van den Braak heeft het de laatste maanden erg druk met de combinatie van privé en werk. Daardoor is er geen ruimte meer om ook nog het redactiewerk van De Toorts erbij te doen. Esther heeft daarom besloten dat redactiewerk af te sluiten. Gelukkig blijft ze wel beschikbaar voor het schrijven van artikelen. In de volgende Toorts gaan we dieper in op de Toorts-carrière van Esther.

Maar nu alvast: dank je wel Esther, voor al die jaren dat je De Toorts hebt helpen vullen en vormgeven!

VAN HET BESTUUR

Sinds de Algemene Leden Vergadering van 20 maart opereert het bestuur in een nieuwe samenstelling. Martin Ettema is onze gelederen komen versterken. Het wordt wennen dat Jan Saveur de voorzittershamer niet meer hanteert. Jarenlang heeft Jan met enthousiasme, inzet en goede persoonlijke contacten aan de afdeling bijgedragen. Dank en hulde daarvoor.

Hulde was er die avond ook voor leden met een lange staat van dienst: Roelof Boddaert, Jan Willem van Velzen en Leo van der Brugge.

Tijdens een ledenvergadering is altijd veel te bespreken, bijvoorbeeld de Regionale Vogeldag, de werkgroep Natuurkoffer, nieuwe excursies, een nieuwe Groencursus en de IVN route app.

Een samenbindend project is de Natuurgidsenopleiding die in september zal starten. Het cursusteam mag er trots op zijn, dat onze aanpak andere afdelingen geïnspireerd heeft. Ook is het heel verhelderend om als IVN-er met publieksexcursies en rondleidingen van een collega mee te lopen.

Aan al deze bedrijvigheid hopen we als vernieuwd bestuur te kunnen bijdragen en te kunnen dienen als een verbinding tussen de diverse activiteiten.

Namens het bestuur IVN Zuid-Kennemerland, Wim Swinkels, voorzitter

Overdracht van de hamer van Jan Saveur naar Wim Swinkels. Foto: Petra Bürrmann

RITUEEL: STOKPAARDJE UIT DE HOUTTIJD

Onlangs is een houten stokpaardje gevonden waar geschiedkundigen erg blij mee zijn. Uit de Houttijd zijn bijna geen voorwerpen bewaard gebleven, omdat hout nu eenmaal vergaat door de jaren heen. Zij denken dat het bij rituelen gebruikt werd als een soort praatstok, bekend van primitieve stammen.

Degene die deze stok in handen had, mocht zijn favoriete verhaal vertellen. Het maakte niet uit als het iedere keer hetzelfde was, of iets afweek van de vorige vertelling. Het verhaal was eigendom van de verteller en die mocht ermee doen wat hij wilde. Hij, niet zij. Spreekrecht in het openbaar was alleen voor volwassen mannen en dat is doorgegaan tot in de moderne tijd.

Het stokpaardje

Mogelijk ligt hier ook de oerbetekenis van het gezegde 'hij zit op zijn stokpaardje'. Dat zou kunnen betekenen dat dit voorwerp erg groot zou zijn, maar dat is niet zo. Het is zo'n 30 centimeter lang en in het hout zijn versieringen aangebracht. Door de zwarte stof in de houtsnedes komen de versieringen goed uit.

Later werden er voor kinderen stokpaardjes gemaakt waarop zij konden rijden alsof zij op een echt paard reden. Toen was het ritueel van stokpaardje allang vergeten.

Mooi dat het woord is blijven bestaan, al weten we niet zeker dat het ritueel ook voor dit voorwerp werd gebruikt.

Tekst en foto: Marisca van der Eem

Een rustig gevoel...

is het als je weet dat je bij onheil bent verzekerd.

De gemeenten in onze regio hebben een algemene Wettelijk Aansprakelijkheids verzekering afgesloten voor vrijwilligers. Een van onze gidsen deed hier onlangs een beroep op. De financiële schade was snel naar tevredenheid geregeld. Geruststellend om te ervaren dat het inderdaad werkt! Zie bijvoorbeeld op www.haarlem.nl/vrijwilligersverzekering/

Wim Swinkels

Niet vergeten

6, 7, 26 en 27 juli: tuinvlindertelling

24 en 25 augustus: nacht van de vleermuis

31 augustus: nationale nachtvlindernacht

28 september: Europese dag van de paddenstoel

Meer informatie op: www.ivn.nl/groene-jaarkalender-2019

ZANDBIJEN - BIJEN IN HET ZAND

Ik hoop dat ik nooit het gevoel van grote verbazing en verwondering vergeet toen ik voor het eerst zandbijen zag. We waren met een paar IVN-gidsen een excursie aan het voorlopen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Op een pad met mul zand bleven we staan en wees Huib Koel ons op kleine bijtjes die daar af- en aanvlogen. Sommigen gingen op het zand zitten en verdwenen in een mum van tijd. HUH?! Hoe kan dat? Waarom doet ie dat? Wat zit daar in het zand?

Recent vertelde een kenner mij dat de meeste bijen (circa 250 van de 360 Nederlandse soorten) in de grond nestelen. Overall, dus ook in de stad. Aan de Parklaan in Haarlem bleken bijen in het zand te resideren. Ze werden ontdekt door omwonenden die dit deel van de berm afzetten om te voorkomen dat er gemaaid zou worden.

Witbaardzandbij

Om het extra verwarrend te maken zijn niet alle bijen die in het zand nestelen zandbijen. Het geslacht zandbijen is met bijna 80 soorten wel het grootste in Nederland.

Terug naar de bij die ik in het duinzand zag. De witbaardzandbij, *Andrena*

barbilabris. En ja, als je goed kijkt, lijkt het warempel wel of hij een wit baardje heeft!

Mooier dan op de website Wildebijen kan ik het niet vertellen: "In de duinen weet *Andrena barbilabris* in het rulle duinzand perfect haar nest terug te vinden. Geurstoffen leiden haar naar de juiste plek. Er is geen nest te zien, maar dit bijtje worstelt zich in een paar seconden door het zand naar de nestingang, die dus onder het zand verborgen ligt."

Schouwspel

Hoewel zandbijen dus eigen nesten maken, bevinden zich op geschikte plekken vaak wel vele nesten bij elkaar. Daar is, met enig geduld en geluk wel een mooi schouwspel te zien.

Er vliegen kleine bijtjes onrustig, zoekend in het rond. Kortstondig zitten deze mannen op het zand, waarna ze weer rondvliegen op en rond het zandvlak. Dan komen er af en toe grotere bijtjes aan, die op het zand gaan zitten en daarin snel verdwijnen. De kleine mannelijke bijtjes duiken op deze iets grotere, vrouwelijke bijen af in een poging ze te bevruchten voordat ze in het zand verdwijnen. Het lijkt meer op een aanval dan op een vrijpartij en gaat

Zandbij. Foto: Cisca Klarenberg

met een zacht, verwoed gezoem gepaard. Daarna maakt de man zich uit de voeten en verdwijnt de vrouw in het zand.

En dan zijn er ook nog koekoeksbijen te zien die het zandvlak afstruinen. Hieronder behoren de bloedbijen die goed te herkennen zijn aan hun rode kleur. De naam zegt het al: zelf graven doen ze niet, ze leggen hun eitjes in het nest van een ander.

Dus, strek je uit in het warme duinzand, kijk en verwonder je!

Tekst: Margo Slot

Zandbij. Foto: Johan Raes

HABONDES KRUIDENHOEK - RODE ZONNEHOED

Op lome zomeravonden loop ik tegen de schemering vaak nog een rondje door de tuin. Dan geuren de avondbloemen met hun zware, zweele geuren, zie je de nachtvlin- ders in de weer en op de bloemen slaapt de hommels. De Rode zonne- hoed (*Echinacea purpurea*) is een van zijn favorieten, het werken van de dag moe slaapt het beestje met zijn ontbijt al bij de hand. Je weet zeker dat hij slaapt als zijn antennes naar voren hangen en zijn vleugels strak op elkaar gevouwen zijn. Toch knap hoe hij zichzelf vast kan haken met die prikkertjes aan het einde van zijn poten. Leve de macrolens!

Hommels houden van stevige bloe- men en stevig is de Echinacea zeker wel. De naam is afgeleid van het Griekse ἔχινος (ekhinos), hetgeen egel betekent. De stekelige donkeroranje buisbloemen in het midden voelen best hard aan, eromheen in een krans hangen de roze lintbloemen. Net als bijvoorbeeld Zonnebloem, Kamille en Madeliefje is Echinacea een compo- siet: zij bestaat uit honderden kleine bloemetjes die samen de hoofdbloem vormen.

Als de bloem net uitkomt reiken de lintbloemen eerst naar de hemel, later

staan ze horizontaal uit en aan het einde van haar levensduur, zoals bij dit exemplaar, hangen de lintbloemen naar beneden af. Het stuifmeel is geel en goed zichtbaar tussen de buisbloe- men. Overigens blijven de skeletten van de bloemen gedurende de hele winter de tuin sieren en vormen een goede verstopplek voor allerlei klein grut.

Echinacea is oorspronkelijk een plant van de Amerikaanse prairie. Zij houdt van een goed doorlatende grond en een plek in de volle zon. Vanwege haar medicinale waarde wordt ze nu overal ter wereld verbouwd.

Door plaatselijke indianenstammen als de Sioux werd Echinacea al ge- bruikt om slangen- en insectenbeten te behandelen, om slecht genezende wonden en abscessen uit te wassen. De wortel gebruikten ze om op te kauwen bij verkoudheden en infecties van de bovenste luchtwegen.

Via de eerste Amerikaanse kolonisten en de Zwitserse kruidendokter A. Vogel werd de plant vooral bekend als een weerstand verhogend middel. De plant is dan ook uitgebreid onderzocht.

En zoals het gaat met een populair middel, zijn niet alle commerciële Echinacea producten even goed van kwaliteit. Daarnaast wordt het middel meestal op de verkeerde manier ge- bruikt. Hoe zit dat nu? Het beste extract levert de verse plant tijdens de bloei, de wortel bevat minder actieve stoffen. En het veel voorgeschreven preventief gebruik ervan is niet bewezen effectief.

Als je echter Echinacea inneemt bij de eerste tekenen van verkoudheid, dan werkt het wel goed. Het stopt in vijftig procent van de gevallen de infectie helemaal, of verkort de griepperiode.

Als je nu geen drankje uit de winkel in huis hebt, kun je ook thee zetten van blaadjes van de verse plant en deze nuttigen. Eventueel kun je deze thee ook invriezen in ijsblokjeszakjes voor later gebruik.

Tekst: Mariëlle Gerritsen

Foto: Jan-Willem Doornenbal

Slapende Hommel

DIERENGEDRAG IN DE HITTE

Afgelopen zomer was het prachtig weer met veel tropische dagen. Sommige mensen vinden dit heerlijk, andere mensen vinden dit te warm. Het RIVM geeft tips hoe om te gaan met hitte. Maar hoe zit dat met dieren? Hoe gaan zij hitte te lijf en kunnen wij hen een handje helpen?

Ik dacht altijd dat de aalscholvers die met hun vleugels wijd op een lantaarnpaal zitten, het te warm hebben en verkoeling zoeken. Maar wat blijkt, ze doen dit ook om hun veren te laten drogen. Vogels zijn warmbloedig en raken oververhit als ze hun warmte niet kwijt kunnen. De lichaamstemperatuur van vogels is normaal gesproken 40° C. Bij hitte zie je in de tuin vogels met hun snavels open en vleugels gespreid. De vochtige mondholte dient als verdampingplek om warmte kwijt te raken. Nu is oververhitting een gevaar, maar door af te koelen via verdamping ontstaat een nieuw gevaar: uitdroging.

Vocht uit voedsel

De meeste dieren halen een groot deel van het benodigde vocht uit hun voedsel. Denk daarbij aan slakken, regenwormen, insecten, bessen, bladeren en nectar. Maar als het warm is, zijn

Slak is en zoekt voedsel

deze voedselbronnen goed verscholen of minder voorradig.

Sommige dieren zijn minder gevoelig voor uitdroging dankzij diverse aanpassingen. Sommige muggenlarven, schelpdieren in de getijdenzone, regenwormen en kikkers kunnen tijdelijk grote hoeveelheden van hun lichaamsvocht verliezen. De Europese kikker heeft een tolerantie tot 35% waterverlies. Een regenworm kan maximaal 75% lichaamsvocht verliezen. Later wordt dit weer aangevuld zonder daarbij schade op te lopen.

Een handje helpen

Wat kunnen wij doen om dieren in de tuin een handje te helpen? Als je een vijver in de tuin hebt, zorg dan voor een geleidelijk oplopende oeverrand. Een egel zal zo weer naar boven kunnen lopen en niet verdrinken in de vijver. Een eenden loopplankje kan natuurlijk ook. Met een stapel bakstenen of keien kan een soort trapje gemaakt worden.

En denk ook aan de insecten. Zij hebben ook dorst en vinden drinkwater heerlijk. Leg een grote steen die net boven het wateroppervlak uitkomt, in het midden van de vijver. Dan kunnen insecten zoals bijen en vlinders veilig drinken.

Heb je geen vijver in de tuin? Geen nood, ook een ondiepe drinkwaterschaal in de schaduw kan gebruikt worden. Leg een grote, platte steen of een paar kleine stenen in de schaal voor insecten. Bijen drinken ook graag van een doordrenkte (hand)doek. Hang een handdoek in een emmer met een klein laagje water en laat die deels over de rand hangen. Ververs het water regelmatig.

In mijn eigen tuin maken de vogels graag gebruik van de waterbaan als drink- en badderplaats. Het is een gespetter van jewelste van mussen die komen badderen. Zo zie je maar, dieren zijn inventief en zoeken zelf naar plekken waar water beschikbaar is.

Tekst en foto's: Femke van den Berg

Gespetter in de waterbaan

MENS, WAT EEN HITTE!

Hoge temperaturen, zoals die van afgelopen zomer, beïnvloeden niet alleen de natuur om ons heen. Net als veel andere dieren mijden wij op het heetst van de dag de hitte en zoeken wij verkoeling. En daar hebben we vaak de natuur bij nodig.

Voor wie de tropische sferen te warm zijn, zijn er in de natuur genoeg mogelijkheden om af te koelen. En in sommige gevallen is dat ook echt noodzakelijk: de hitte brengt gezondheidsrisico's met zich mee, vooral voor de kwetsbaren onder ons.

Invloed van de zee

Om te beginnen is er de invloed van de zee. Omdat het water langzamer opwarmt is het zeker aan het begin van de zomer een stuk koeler. In combinatie met zeemist en bewolking kan het verschil tussen strand en binnenland oplopen: het is voorgekomen dat het kwik in de voorzomer oploopt tot dertig graden, maar de kuststrook achterblijft met een graad of tien.

Omdat de warme lucht lichter is dan de koude lucht boven zee ontstaat er een gebied met een lage luchtdruk boven land. De koudere, relatief zware lucht boven de Noordzee zorgt voor een drukverschil. Dit zorgt voor het bekende frisse zeebriesje, een stroming van koude lucht naar de kuststrook. Wanneer er daarbij mist en wolken het strand op rollen noemen we dit een 'zeevlam'.

De verkoeling van het bos. Foto: Jany van Dijk

Droog voorjaar

Het kan dus lonen de kust op te zoeken in de zomer, maar hoe warmer het zeewater wordt hoe kleiner dat effect is. Die jaarlijkse opwarming is de afgelopen jaren sneller gegaan, door het warme en droge voorjaar. Die verdroging is een volgende factor: hoe droger de grond, hoe eerder een hittegolf.

Het blijkt namelijk dat de energie van de zon eerst wordt gebruikt voor de verdamping van water, waardoor het nog niet zo heet wordt. Dus des te droger het voorjaar, des te eerder het

aanwezige water verdampt is en de natuur verder op kan warmen tot een hittegolf. In die zin is het voorjaar van 2019, met haar lagere temperaturen en iets meer regen, gunstiger. Maar het zegt nog niets over de zomer die er aan komt: de extreme droogte van 2018 werkt bijvoorbeeld nog door.

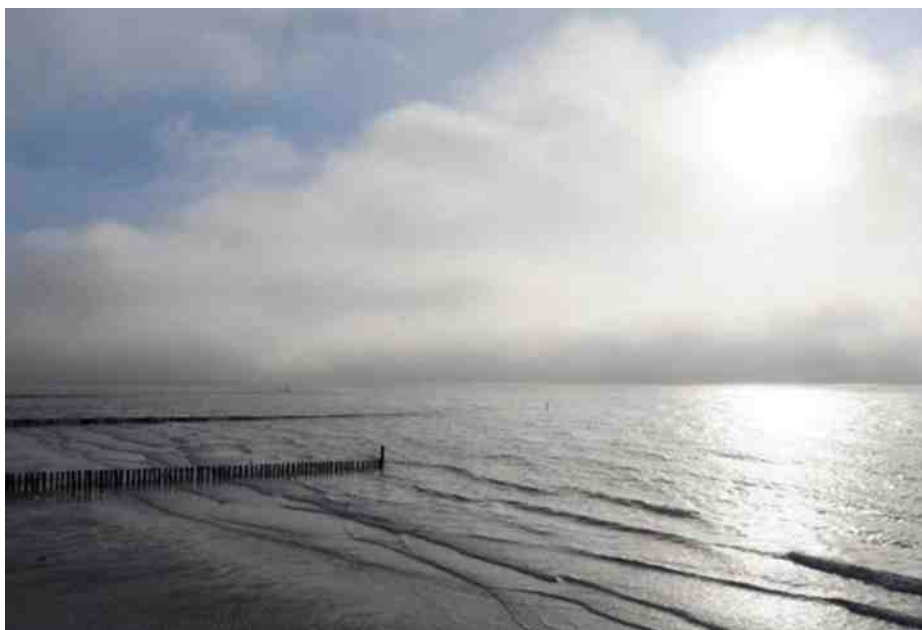
Verkoeling in de stad

Ondertussen wonen en werken de meeste mensen in de stad, met haar verharding en bebouwing. Hoe de hitte zich hier manifesteert is afhankelijk van veel factoren, zoals de nabijheid van zee, hoogteligging, de mate van verharding en aanwezigheid van groen, de windrichting en de grondsoort. Binnen de stad zijn er dan ook grote verschillen, maar nergens zo groot als het verschil tussen de stad en het platteland. Dit kan met gemak oplopen tot 10 graden.

En als je dan toch in de stad blijft: de warmste wijken zijn die met veel verharding en platte daken, op zandgronden ver van zee. Ook in die wijken kun je zelf iets aan doen, in je achtertuin: een groene, beschaduwde tuin heeft direct invloed op het microklimaat rond je woning.

Verkoeling in de natuur

Maar niets verslaat uiteindelijk het bos als het om verkoeling gaat. Bij klimmende temperaturen stijgt de temperatuur rond bossen eerst mee, omdat

Een inkomende zeevlam

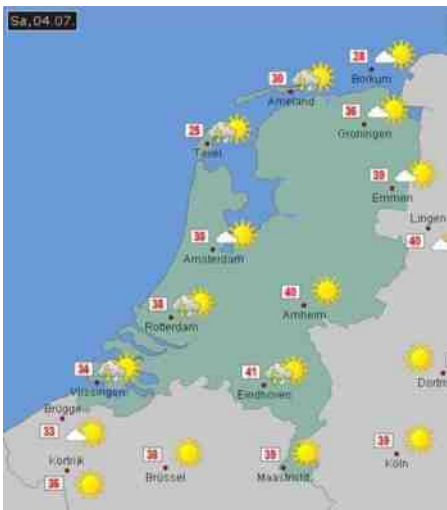
DOBBEREN OP HET VOGELMEER

bomen minder snel vocht verdampen dan andere vegetatie. Tijdens lange hittegolven zorgen bossen juist weer voor afkoeling, omdat ze veel grotere vochtreserves hebben om te verdampen dan bijvoorbeeld gras. En naast de verdamping van bomen (van zo'n 3000-5000 liter water per dag!) zorgen ze natuurlijk ook voor het weerkaatsen van zonlicht. Samen kan dat maar liefst 10 tot 15 graden schelen.

Met andere woorden: zoek verkoeling, klaag niet en plant een boom. Het zijn namelijk natuurlijke airco's, waarvan we er nooit genoeg kunnen hebben!

Tekst: Cas Botman

Bronnen en foto's: hkv.nl, knmi.nl, weer.nl

Zomerse extremen

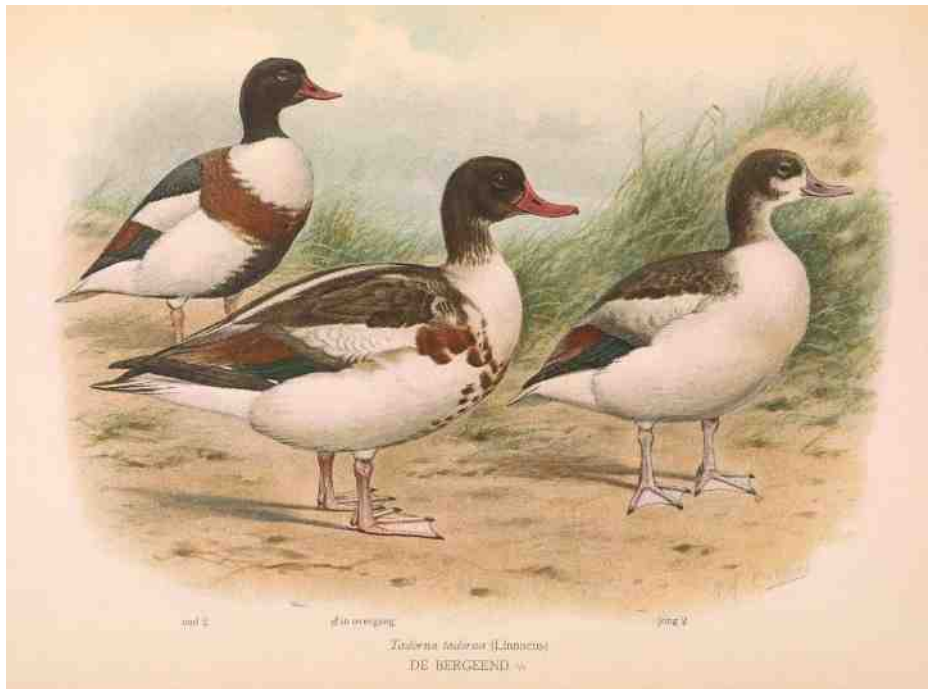
Tips tegen de hitte

Bekend, maar het herhalen waard:

- Zoek schaduw, drink veel en vertraag je activiteiten tussen 11 uur 's ochtends en 20 uur 's avonds.
- Draag lichte kleding om je te beschermen tegen oververhitting.
- Eet lichte maaltijden die snel verteren en neem meerdere maaltijden per dag, zodat je lichaam niet al te hard hoeft te werken.
- Vermijd alcohol zoveel als mogelijk: alcohol werkt vocht afdrijvend.
- Ga zwemmen! Let wel op het hogere verbrandingsrisico: gebruik zonnecrème.
- Schakel elektrische apparatuur zoveel mogelijk uit: zij zorgen voor extra warmte.

Het is avond, na een verzengende zomerdag. Temperaturen zijn nogal altijd tropisch, maar de zon daalt, de hemel kleurt en de natuur haalt adem. Na een verfrissende duik in de Oosterplas hebben we ons verplaatst naar een ander duinmeer, het Vogelmeer. Hier geen luchtbedden, maar er wordt wel gedobberd. En hoe!

Het lijkt tijd voor een rustig avondje kabbelen op het water, met zowel de koelte als een lekkere snack in het water onder je. Aan deze noordzijde, ver van het eilandje met de aalscholvers, zien we geoorde futen, en de kleinere verwanten daarvan, de dodaars. Allebei bruinzwarte vogels, heel anders dan de huis-tuinen-keuken fuut. De geoorde fuut heeft opvallend hippe, goudgele veertjes achter het oog. De dodaars valt minder op, maar heeft een gele vlek aan de snavelbasis.

Bergeenden op een oude schoolplaat. Bron: commons.wikimedia.org

We lopen naar de observatiehut, Schouten's vergezicht. Naast futen zit het meer vol met minder bekende eendensoorten, vanavond vooral bergeenden en tafel-eenden. De kleurcontrasten van beide vallen op tussen de grauwe ganzen: wit, zwart, bruin. De bergeend is daarbij herkenbaar aan zijn rode snavel, de tafel-eend aan zijn roodbruine kop.

Verderop zien we nog een paar kuifeenden spetteren, met hun stoere zwarte kuiven. We blijven even: hier is genoeg zomeravond-entertainment. Alleen de aalscholvers steken wat af, streng en donker op hun kale takken.

En als even later de zon achter de duinen is verdwenen wordt het tijd weer naar huis te dobberen.

Tekst: Cas Botman

Fuut. Foto: Femke van den Berg

IJverige meerkoet. Foto: Femke van den Berg

Klaprozen horen bij een warme zomer.

Ze zeggen wel eens: ga niet terug naar je droomplek, want dan kan het alleen maar tegenvallen. En vandaag heb ik dat ondervonden. Terug naar park Meermond te Heemstede waar ik vorig jaar een zee van rode en roze papavers bloeiend aantrof.

Altijd als ik zo'n veld rode klaprozen zie, moet ik denken aan de slagvelden van de eerste wereldoorlog. Men dacht dat het vele bloed van de slachtoffers de bloemen kleurde en dat daarom daar zoveel klaprozen bloeiden. Maar omdat de grond daar zo was omgewoeld, kwamen de zaden aan het licht en konden ze ontkiemen. Na de oorlog werd de bloem, de poppy, in Engeland symbool voor de slachtoffers en droegen en dragen de mensen een papieren klaproos op herinneringsdagen als aandenken aan de vele slachtoffers.

De bloemen van de grote klaproos wiegen nu zacht in de wind naast nog omlaag hangende bloemknoppen op behaarde stelen. Het is net of zij ver-

legen het hoofd buigen: ik zie er nu nog niet mooi uit, maar wacht maar tot ik me opricht en mij ontplooi. Als ik langer naar de stelen kijk, zie ik dat de haren een rode gloed hebben.

Maar een kijkje binnenin de bloem is ook de moeite waard. Vier zwarte vlekken rond het midden, dan een dikke rij meeldraden en in het midden de aanzet van het doosje dat straks als enige overblijft maar ook vergaat als

Verlegen bloemknoppen.

de zaden zijn verspreid. Maar hoe mooi ik deze papaversoort ook vind, de slaapbol of bolpapaver die vorig jaar een heel veld lila-roze kleurde, die heeft toen echt mijn hart gestolen. Dit jaar is er niet een te bekennen.

Deze bloemen kunnen betoverend zijn. De werkende stoffen erin kunnen hallucinaties oproepen en de opium die uit de vrucht wordt gewonnen gaf de bloem zijn naam: slaapbol. Helaas

Prachtig lila hart.

werkt de opium ook verslavend en vernietigend. Maar daar dacht ik toen niet aan tijdens het fotograferen. Ik raakte door de schoonheid van de bloem betoverd en kon niet stoppen met steeds weer een andere foto te maken. Tja, ook ietwat verslavend dus. Maar gelukkig ongevaarlijk.

Waarom de grote papaver wel is terug gekeerd in park Meermond en de slaapbol niet, dat weet ik niet. De natuur heeft haar eigen wetten die voor een gewoon menskind soms niet te doorgronden zijn. Maar dat is juist ook weer het verrassende en dat zorgt ervoor dat hoe vaak je ook naar dezelfde plek gaat, het nooit helemaal hetzelfde is.

Nooit meer zoals in 2018.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

ALGEN, WIEREN EN BACTERIËN

Mijmerend over warm weer denk ik aan zwemmen in de vijver van het Haarlemmermeerse Bos. Lekker verkoelend voor mens en dier. Dit kan niet als het oppervlak van het zwemwater met een laag blauwalg is bedekt. Wist je dat blauwalg geen alg is, maar een bacterie? Ga mee op reis in de wonderlijke wereld van algen, wieren en bacteriën.

Gezaagd zee-eik, Japanse oesters en mossels.

Cyanobacterie

Een andere benaming voor blauwalg is cyanobacterie. Deze komt altijd voor in natuurwater. Wanneer stilstaand water warmer wordt, vermeerderd blauwalg zich heel snel. Dikke drijflogen vormen zich op het water. Uit deze lagen blauwalg komen giftige stoffen waardoor huid en ogen kunnen gaan irriteren. Bij het binnenkrijgen van dit water kunnen klachten als misselijkheid, buikkrampe, braken en diarree optreden. Het is daarom belangrijk in de zomer na te gaan of het zwemwater veilig is.

Blauwalgen kunnen voor flinke overlast zorgen. Maar ze hebben wel aan de basis gestaan voor het ontstaan van leven op aarde. De eerste cyanobacteriën zijn zo'n 2,7 miljard jaar geleden al begonnen met het produceren van zuurstof, als 'afvalproduct' van fotosynthese. Hierdoor werd de atmosfeer geschikt voor dieren, waaronder de mens.

Ecosysteem

Bij een duik in zwemwater kom je ongemerkt terecht in de algen. In een theelepel water kunnen wel tot tien miljoen algen zitten. Ondanks hun bescheiden formaat zijn algen heel belangrijk voor het ecosysteem. Net als alle planten zetten algen kooldioxide (CO₂) en water met behulp van zonlicht door fotosynthese om in koolhydraten en zuurstof. Verder hebben

algen ook voedingsstoffen nodig, zoals nitraat en fosfaat. Deze elementen worden met behulp van koolhydraten omgezet in organische stoffen zoals eiwitten en vetten. Hiermee vormen algen een belangrijke schakel aan de basis van alle voedselketens.

Er zijn naar schatting bijna 100.000 soorten algen die enorm verschillen in

rens. Waarschijnlijk staan de wieren aan de basis van de landbouw, ongeveer tienduizend jaar terug. Onze voorouders maakten volop gebruik van wieren als directe bron van voedsel, maar ook als meststof in de landbouw. Zeesla, vingerwier of suikerwier zit boordevol voedingsstoffen.

Wier kan in de toekomst een belang-

Hollands horentjeswier op bruinwier.

Echt darmwier. Links bovenin zee-sla.

vorm, kleur en levensstijl. Zo kunnen ze bijvoorbeeld rond, staaf-, ster- of raketvormig zijn. De verscheidenheid in kleur komt door verschillende combinaties van groene, blauwe en rode pigmenten. Sommige algen leven alleen als ééncellige, terwijl anderen samen een kolonie vormen. Meercellige algen noemt men ook wel wieren.

Voeding

Wieren zijn geen echte, "hogere" planten, omdat ze niet bloeien, wat waterplanten wel doen. Wieren planten zich voort met behulp van sporen, net als de "lagere planten" op land, zoals va-

rijke basis vormen voor eiwitten in de voeding voor dieren en mensen. Duurzame zeewierteelt zou een goed alternatief voor soja kunnen zijn, dat nu nog op grote schaal in voormalige tropische regenwouden wordt geteeld. Hiervoor wordt de enorme stroom van voedingsstoffen die via de rivieren in de zee verdwijnt, opgevangen en als 'meststof' voor de zeewierteelt gebruikt. Op deze manier snijdt het mes aan twee kanten: goed voor de mens en beter voor de natuur.

*Tekst: Femke van den Berg
Foto's: Esther van den Braak*

Japans bessenwier (links) en rood horentjeswier in midden.

REGIONALE VOGELDAG OPNIEUW EEN SUCCES!

Met 91 vogelsoorten en meer dan tachtig kinderen kan de dag niet stuk. Waarnemingen van snor, bonte strandloper, kempiaan, watteral en ooievaar wegen op tegen de ontbrekende zeearend die boven Spaarndam richting Landje van Gruijters zou vliegen.

Gelukkig is er de verteller van vogelverhalen die jong en oud in de ban houdt. En de kerkuil neemt in de loop van de dag steeds meer vorm aan in de handen van de vogelpreparateur. Bij de stand van de uilenballenpluizer ligt een boekje over de kerkuil. "Wanneer komt die meneer met de uilenballen?" vraagt een kind.

Anderen willen eerst de vogelspeurtocht doen. Een smal pad loopt tussen hoog gras met bloemen om het Fort heen. Zoeken naar vogels en silhouet of naam aankruisen op de vogelkaart is geen alledaagse bezigheid! En daarna in de vogelquiz kijken wat je geleerd hebt. Inmiddels hebben kinde-

ren al vijf stempels op hun vogelkaart: luisteren, prepareren, pluizen, speuren en quizen.

Er is nog veel meer te doen, waaronder een klutenexcursie voor kinderen of een fietsexcursie richting Spaarndam voor volwassenen. Via de BIG SIT, het vogeltelpunt, wordt om het Landje van Gruijters gewandeld. Of de route gaat, dankzij boer Bert, door zijn weiland en over de Schinkeldijk, naar de Hekslootpolder of het Munitiebos.

Enmaal terug is in het Fort nog allerlei moois te beleven. Na binnenkomst toont de beheerder wandschilderingen. Degenen die vogelgeluiden willen horen, slaan linksaf. In een korte film horen zij hoe luidruchtig een duif maar hoe onhoorbaar een kerkuil vliegt.

De tentoonstelling die met veel vogelkennis is opgebouwd, geeft informatie over het ontstaan van vogels (zoek de dino) of hoe vogels (kerkuil) een rol spelen in bijgeloof. Bezoekers horen in de dag- en nachtruimte vogelzang en nachtgeluiden. De geheimzinnige sfeer van het Fort en de opgezette dagvogels en kerkuilen maken het tot een onvergetelijk geheel.

Aan het eind van de gang bevindt zich het lezingenlokaal. De bezoekers luisteren naar antwoorden op vragen die de sprekers stellen: op welke vijf punten zijn vogels ons de baas, welke vijf vogels zijn de mooiste van het Fort, welke vijf fysische wetten kunnen het vlieggedrag van vogels verklaren en welke duinvogels behoren tot de top 5?

Nog een laatste rondje langs de stands van de Vereniging Behoud de Hekslootpolder en het team van Thijsses Hof. En dan nadert het einde van de dag en komen kinderen met hun stempels naar de promotiestand om hun vogeldiploma op te halen, trots dat ze zoveel hebben gedaan.

Met dank aan de ongelooflijke inzet van vrijwilligers en gidsen.

*Tekst: Berna van Baarsen. Foto's: Merry van der Geest
Bijdragen van Vogelwerkgroep ZK en Vereniging Behoud de Hekslootpolder.*

*Kijk ook op:
www.100percentkluut.nl*

VOEDSELTECHNOLOGIE IN DE RUIMTEVAART

Hans Moolenaar, winnaar van de prijspuzzel in Toorts 106, wilde het graag over voedseltechnologie in de ruimtevaart hebben. Marc Heppener werkte twintig jaar bij ESA (European Space Agency) en weet hierover wel het een en ander te vertellen.

Er zijn plannen om naar Mars te reizen. Eén van de uitdagingen is voedsel en water. Het ISS (International Space Station) vliegt maar 400 kilometer boven de aarde, maar de afstand naar Mars is ongeveer 200 miljoen kilometer. Een retourtje duurt minimaal anderhalf jaar en er zou heel veel voedsel en water meegenomen moeten worden. En let op: een kilogram ruimtevoedsel kost tussen de €20.000 en €50.000!

Een mogelijke oplossing is onderweg planten te kweken. De benodigde ingrediënten daarvoor zijn water, voedingsstoffen, lucht (zuurstof en kooldioxide) en licht. Het idee is om de eigen afvalstoffen te laten dienen als bron voor de productie van voedsel, schoon water en zuurstof. ESA werkt al twintig jaar aan een compleet ecosysteem waarin alles herbruikbaar is.

Zo kan 99% van het water opnieuw gebruikt worden. Op het ISS gebeurt

Marc roerend in een spirulina-bad.
Foto: Marc Heppener

Schaalmodel ISS. Foto: Femke van den Berg

dat al, bijvoorbeeld door urine en ander afvalwater om te zetten in drinkwater en zuurstof. Zo zei de Belgische astronaut Frank de Winne: "Dit kopje thee heb ik al eerder gehad". Echter, een kleine verstoring, zoals een schimmel, kan het hele ecosysteem in de war gooien. Het is moeilijk om alles gedurende anderhalf jaar storingsvrij te laten werken.

Planten groeien ook anders in de ruimte door microzwaartekracht. In het ISS zijn daarom proeven gedaan naar de groei van planten zoals de zandraket, *Arabidopsis thaliana*. Mogelijke geschikte ruimteplanten zijn tomaat, sla en kruiden zoals bieslook. Soja en tofu zouden als vleesvervanger kunnen dienen. Naar spirulina, een blauw-groene alg met veel eiwitten, calcium, koolhydraten en vitamines, wordt veel onderzoek gedaan. Daarnaast zijn vetten ook essentieel voor het menselijk lichaam. Die kunnen uit avocado's of pinda's gehaald worden.

Op Mars zijn condities anders dan op aarde. De temperatuur varieert van -60 tot 100 graden Celsius, en omdat er nauwelijks een atmosfeer en geen elektromagnetisch veld is, is er geen bescherming tegen kosmische straling. Daarom vindt ruimtelandbouw binnen plaats en onder LED-lichten. Wiegier Wamelink houdt zich hier bij Wageningen University & Research mee bezig. Om Marsgrond na te bootsen wordt grond van een Hawaiaanse vulkaan gebruikt. Deze grond is zo arm dat voedingsstoffen toegevoegd moeten worden.

Op mijn vraag of er een botanist mee gaat antwoordt Marc dat elk bemanningslid twee à drie gespecialiseerde kennisgebieden moet hebben. Daarnaast hebben ze standaard kennis van EHBO, computers en elektrotechniek. Het is gunstig als bemanningsleden dezelfde vakkennis hebben, zodat men dingen kan overnemen.

Marc denkt dat 2030 te vroeg komt voor de eerste Marsreis. Maar dat het gaat gebeuren in de nabije toekomst is zeker mogelijk. Tijdens die lange, saaie ruimtereis kan het zorgen voor planten een leuk tijdverdrijf zijn.

Tekst: Femke van den Berg, met medewerking van Marc Heppener

Astronaut. Foto: Femke van den Berg

OEVERZWALUWEN

De werkgroep oeverzwaluwen wordt gecoördineerd door Marcel Schalkwijk. Vol enthousiasme vertelt hij dat er bij het ringen eens een exemplaar vijf jaren achtereen is gevangen. “Dit betekent dat dit vogeltje in zijn leven zeker vijf keer de trek naar de Afrikaanse Nigerdelta en terug heeft afgelegd. Dat is vijf keer 15.000 kilometer vliegen! Doe dat maar eens na”, glundert hij.

Met Marcel bezoek ik de wand die voor de oeverzwaluwen is aangelegd bij de Toolenburgerplas in Hoofddorp. Terwijl de zwaluwen af en aan vliegen, vertelt Marcel over het leven van deze bijzondere vogels en de activiteiten van de werkgroep. “Eind maart komen de eerste oeverzwaluwen hier aan. Deze koloniebroeders maken het liefst vele nestholen bij elkaar in een wand.”

In de wand bij de Toolenburgerplas kunnen circa 100 nestholen gemaakt worden, maar de vogels gebruiken eigenlijk alleen de bovenste laag van de wand. Hun aantal kan oplopen tot wel vijftig broedparen in deze wand. De vogels broeden niet elk jaar op dezelfde plek, zij gaan ook naar een zandwand aan de overkant van de plas of andere plekken in de buurt.

De steile, onbegroeide broedwand van de Toolenburgerplas bestaat uit een betonnen wand met voorgeboorde gaten die gevuld zijn met zand. Hierin maken de oeverzwaluwen gangen van zestig tot ruim honderd centimeter diep. De ingang is een ovaal van ongeveer vijf centimeter doorsnede. Aan het eind van de gang is de nestkamer die wordt gevoerd met veertjes en plantendelen. Na twaalf tot zestien

Wat een mooie vogel! Foto: Ger Tik

dagen broeden en negentien dagen voederen kiezen de jongen het luchtruim. Vaak is er nog een tweede broed in dezelfde nestkamer.

Schoonmaken en ringen

De Werkgroep Oeverzwaluwen heeft drie leden en werkt samen met het IVN Zuid Kennemerland, de Vogelwerkgroep en het Natuur- en Milieucentrum Haarlemmermeer. Bij de verschillende activiteiten is altijd hulp nodig.

In maart organiseert de werkgroep het schoonmaken van de nestgangen. Met een grondboor wordt de gang geleegd en vervolgens gevuld met schone zandgrond. In de zomermaanden wordt er geringd. Marcel licht toe. “We zetten mistnetten voor de zandwanden. Dit gaat echt niet ongemerkt, dus de vogels blijven daarna soms wel twee uur op het nest zitten te twijfelen. Totdat de drang om de jongen te voe-

deren te groot wordt en het vliegen weer begint, dan vliegen ze in het mistnet en kunnen wij onderzoeken en ringen.” Per jaar worden ruim honderd vogels geringd.

Op bezoek

De oeverzwaluwbroedwand is goed toegankelijk en je kunt er de vogels van dichtbij zien. Op 26 juni 2019 kun je mee met een excursie, om het spektakel van de af- en aan vliegende oeverzwaluwen te zien en meer te horen over deze bijzondere vogels. Op 3 juli wordt er geringd met publiek. Je kunt dan zien hoe het vangen, ringen en onderzoeken in zijn werk gaat.

Kijk voor meer informatie op de site van IVN Zuid-Kennemerland of op www.oeverzwaluwen-haarlemmermeer.nl

Tekst: Margo Slot

Bijna zo ver om uit te vliegen. Foto: Paul Lodewijkx

Werk aan de oeverzwaluwwand. Foto: Johan Stuart

ACTIVITEITENPROGRAMMA ZOMER 2019

Slootjesdag Haarlemmermeer

Zondag 30 juni

Locatie: Park21 ingang IJweg naast Ranzijn tuincentrum.

Informatie:

ivnhaarlemmermeer@gmail.com

Oeverzwaluwen ringen i.s.m. VWGZK

Woensdag 3 juli

Vertrek: Parkeerplaats Toolenburgerplas Hoofddorp, kruising IJweg en Bennebroekerweg

Aanmelden verplicht: jwmschalkwijk@gmail.com of 023.5636888

Waterbeestjes kinderen 4 t/m 10 jaar

Zaterdag 6 juli

Vertrek: Leendert Meeszstraat, hoek Croesenstraat, Haarlem

Informatie: Dik Vonk 023.5254140

Bomen/planten Haarlemmer Kweektuin

Zondag 7 juli

Locatie: Haarlemmer Kweektuin, Kleverlaan 9, Haarlem

Informatie: noes.bleker39@gmail.com of terpstra.hennie@gmail.com

Natuurhistorische rondwandeling over buitenplaats Hartekamp

Zondag 14 juli

Locatie: Parkeerterrein Hartekamp Heemstede

Avondexcursie Eindhoven Haarlem

Woensdag 17 juli

Vertrek: Parkeerplaats middelbare school Sancta Maria Haarlem

Informatie: d.h.vonk@kpnmail.nl

Natuur in de stad Haarlem

Zondag 18 augustus

Vertrek: voor AH to go station Haarlem

Informatie: Wim Swinkels 023.5293302

Heide-excursie in oude duinen De Zilk

Zondag 18 augustus

Vertrek: AWD-ingang De Zilk, Joppeweg 1, Noordwijkerhout

Informatie: ericvanbakel@hetnet.nl

Vleermuizen

Vrijdag 23 augustus

Vertrek: Molen de Eersteling Hoofddorp

Aanmelden verplicht via

ivnhaarlemmermeer@gmail.com

Avondwandeling in wandelbos Groenendaal

Donderdag 29 augustus

Vertrek: infopaneel grote parkeerplaats bij restaurant

Informatie: Wim Swinkels 023.5293302

Roofvogelexcursie op fiets door recreatieschap Spaarnwoude

Zondag 1 september

Vertrek: infoboerderij Zorgvrij, Genieweg 50, recreatiegebied Spaarnwoude

Informatie: ericvanbakel@hetnet.nl

Wandeling door het Kraansvlak

Maandag 2 september

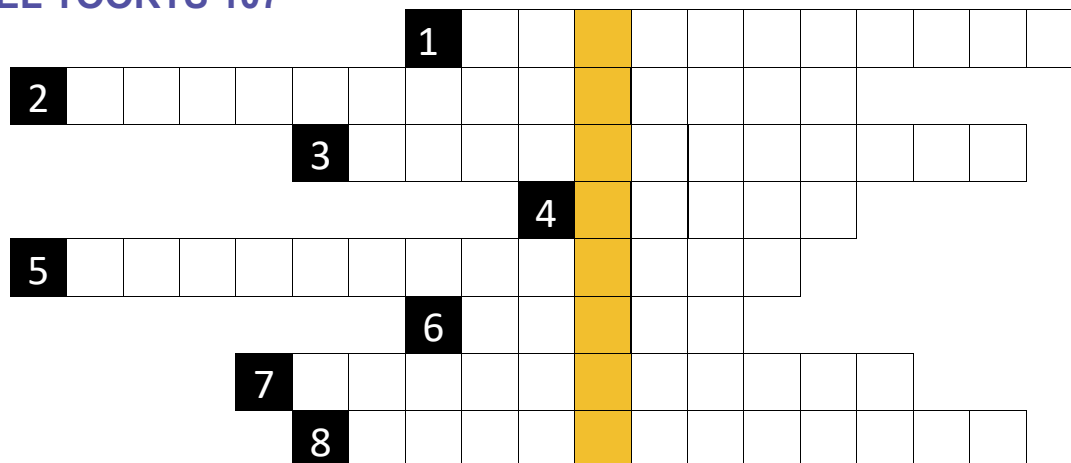
Vertrek: spoorfietstunnel Zandvoort-Noord via Visserspad. Voor auto via Zandvoort-Noord einde Wattstraat.

Reserveren verplicht via

www.np-zuidkennemerland.nl

- Excursies gaan altijd door, ook bij regen.
- Niet alle activiteiten zijn vermeld.
- Kijk voor actuele tijden, informatie en andere activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland of www.np-zuidkennemerland.nl

PUZZEL TOORTS 107

1. Welke vogel broedt in kolonies in zandwanden?
2. Wat is Nederlandse naam voor bij die Adrena barbilabris wordt genoemd?
3. Wie zei: "Dit kopje thee heb ik al eerder gehad"?
4. Primitieve, soms eencellige, organismen die bladgroen bevatten.
5. Winnaar prijspuzzel Toorts 106.
6. Tips voor mens en dier om af te koelen tijdens
7. Nieuwe voorzitter van IVN Zuid-Kennemerland.
8. Welk nummer (voluit geschreven) is deze editie van de Toorts?

In gekleurde kolom komt van boven naar beneden een woord te staan. Stuur de oplossing voor **1 september** naar ivnzk.toorts@gmail.com.

De winnaar mag een onderwerp kiezen en eventueel invullen voor een artikel voor de volgende Toorts nummer 108.

Oeverzwaluw. Foto: Ger Tik

Foto's over het thema 'Die lome zomer' gemaakt door Femke van den Berg, Jan-Willem Doornenbal, Jany van Dijk, Marry van der Geest en Wim Lutgerink.

